

TERESA DEMBNA

WSP Bydgoszcz

WYCHOWAWCZE I DYDAKTYCZNE ASPEKTY ŁĄCZENIA MUZYKI Z RUCHEM W EDUKACJI PRZEDSZKOLNEJ I WCZESNOSZKOLNEJ

1. Zabawy ze śpiewem oraz możliwości stosowania ich w pracy nauczyciela przedszkola i klas I-III

Zabawy ze śpiewem wpływają korzystnie na umuzykalnienie dzieci oraz kształtowanie poczucia rytmu i koordynacji ruchowej. Ponadto wiążą się z wyrabianiem estetyki ruchów, ich piękna i harmonii a tym samym wywierają pozytywny wpływ na postawę ciała. Stanowią więc przedmiot szczególnego zainteresowania dzieci w wieku przedszkolnym i młodszym szkolnym, ponieważ pozwalają one bliżej poznać im otaczający świat, są dla nich przyjemnością i podstawą rozwijania aktywności ruchowej.

Jednak ruch stosowany w toku zabaw ze śpiewem nie stanowi zasadniczej ich wartości.

Główna ich wartość polega na zharmonizowaniu ruchu z rytmem i tempem piosenki oraz dostosowaniu go do treści zabawy. Ruchy podczas tego typu zabaw są często ilustracją wypowiedzianych słów, a ich podstawą jest piosenka, która musi być odpowiednio dobrana. Najbardziej nadają się piosenki, które mają żywą akcję, natomiast te o treści opisowej należy wyeliminować, ponieważ sugerują one często wykonywanie takich elementów ruchowych, których nie powinno się dzieci uczyć, chociaż wynikają ze słów piosenki. Dlatego też nauczyciel, dobierając materiał, musi pamiętać, że wartość piosenki zależy zarówno od melodii jak i od słów. Tworząc zabawę można ją oprzeć na treści lub muzyce.

Zabawa ze śpiewem jest najczęściej zabawą zespołową. Dzieci uczestniczące w niej raz mogą być ptakami innym razem mialami czy samochodami, w zależności od postaci lub przedmiotów występujących

w piosence. Ponadto dzieci wykonując określone ruchy tworzą mniejsze lub większe grupy podporządkowane treściom zawartym w piosence. Poprzez czynności zabawowe uczą się różnych form ustawień tj. szereg, rząd, koło, pary itp. oraz uczą się rozróżniać i rozumieć określone stosunki przestrzenne, np. obok, w przód, w tył, do góry, na dół, w prawo, w lewo itp.

Wśród zabaw ze śpiewem stosowanych w przedszkolu i nauczaniu początkowym wyróżnia się trzy rodzaje: zabawy inscenizowane, rytmiczne i taneczne.

1.1. Zabawy inscenizowane

W zabawie inscenizowanej najważniejszą rolę odgrywa treść piosenki. Poza tym często wiążą się one z podziałem na role i stąd mają wiele wspólnych cech z zabawą tematyczną.

Zabawa inscenizowana stwarza wiele możliwości indywidualnego i osobistego odzwierciedlenia przeżywanych treści. Nauczyciel kierujący zabawą, powinien pozostawić dzieciom wiele swobody w zakresie wykonywania przyjętych na siebie ról, by stwarzać właściwą atmosferę sprzyjającą przeżywaniu i odtwarzaniu treści piosenek w zabawie.

Wprowadzenie zabawy inscenizowanej nie wymaga wcześniejszego opanowania przez dzieci piosenki, na której jest ona oparta. Dzieci równie dobrze mogą bawić się, gdy piosenkę śpiewać będzie nauczyciel i w ten sposób po kilkukrotnym powtórzeniu zabawy nauczą się zarówno słów jak i melodii piosenki. Jeżeli jednak w ten sposób opanowana piosenka, będzie sprawiała dzieciom pewne trudności, np. w zakresie poprawności dykcji, wówczas należy poświęcić jej nieco więcej czasu w specjalnie na ten cel przeznaczonym czasie. Usunięcie zauważonych błędów w trakcie zabawy przynosi z reguły negatywne wyniki lub udaje się zlikwidować zaledwie w minimalnym stopniu, a przedłużający się z tego powodu czas poświęcany na wielokrotne powtarzanie może osłabić zainteresowanie i aktywność dzieci. W konsekwencji doprowadzi to do tego, że piosenka i zabawa nie zostaną przyjęte do repertuaru grupy-klassy.

Obok tej formy wprowadzenia zabawy inscenizowanej, występuje również druga, która polega na tym, że nauczyciel najpierw nauczy dzieci piosenki i dopiero wówczas dokonuje podziału na role. Jednak

I w tym przypadku musi pamiętać o wywołaniu odpowiedniego nastroju, ponieważ tylko wtedy dzieci wykażą zainteresowanie zabawą i będą chętnie się bawiły, jeżeli potrafią zrozumieć i wczuć się w swoją rolę jaką w tej zabawie mają spełniać. Dzieci pochłonięte zabawą bez reszty mogą chwilami wyłączać się ze śpiewu, dlatego też nauczyciel kierujący zabawą musi pamiętać o tym, by cały czas śpiewać piosenkę i nie zmuszać tych uczestników, którzy w danym momencie nie mają ochoty na śpiew. Takie zachowanie dzieci jest sygnałem i dowodem dla prowadzącej osoby, że cel został osiągnięty a zainteresowanie piosenką trwa. Zainteresowanie to można jeszcze przedłużyć dostarczając dzieciom odpowiednio dobranych i atrakcyjnych rekwizytów, które znacznie urozmaicą dotychczasową zabawę.

Ze względu na wymienione walory - zabawy inscenizowane organizowane są we wszystkich grupach wiekowych w przedszkolu oraz klasach I-III i oparte są na piosenkach przewidzianych dla danej grupy czy klasy.

1.2. Zabawy rytmiczne

Zabawa rytmiczna polega na tym, że główny nacisk w niej kładziemy na melodię piosenki i to w zasadzie różni ją przede wszystkim od zabawy inscenizowanej.

Należy pamiętać o tym, że przed wprowadzeniem tej zabawy dzieci muszą wcześniej dobrze zapoznać się z wybraną piosenką. Słowa jej będą dla nich dużym ułatwieniem. Pozwolą im lepiej zrozumieć i zapamiętać melodię oraz jej charakterystyczne momenty rytmiczne, które wywołują u nich odpowiednią reakcję ruchową. Przejawiać się ona będzie w wykonywaniu różnorodnych, urozmaiconych czynności ruchowych takich jak różnego rodzaju podskoki, przysiady, kroki, gesty rąk, głowy, tułowia itp. które będą wynikiem reakcji na bodziec słuchowy mający jednak swoje źródło w konkretnej piosence.

Przebieg zabawy w dużym stopniu uzależniony jest od wieku i poziomu dzieci. Chodzi o to, by zadania stawiane im do wykonania nie przekraczały ich możliwości, ale jednocześnie, by nie były zbyt łatwe. Zarówno jedne jak i drugie zniechęcają dzieci i nie dają im zadowolenia.

Zabawy rytmiczne podobnie jak inscenizowane prowadzone są

we wszystkich grupach wiekowych w przedszkolu i klasach I-III, lecz są zróżnicowane w zakresie wykonywanych elementów ruchowych zgodnie z wytycznymi programu. Można je zmieniać w stosunku do tej samej piosenki, opracowując różne wersje, z których każda będzie uwzględniać inne elementy ruchowe, np. wprowadzając utrudnienie polegające na zmianie klaskania rytmu, uzupełnienie biegu konika - grzebaniem nogi, czy jazdy samochodem - pompowaniem powietrza.

Należy pamiętać, że wielokrotnie tę samą piosenkę można wykorzystać raz do zabawy inscenizowanej innym razem oprzeć na niej zabawę rytmiczną.

Jeżeli osoba prowadząca chciałaby urozmaicić i uatrakcyjnić zabawę rytmiczną może to uczynić dając dzieciom różne akcesoria, pamiętając o tym, by nie przeszkadzały one uczestnikom w wykonywaniu poleceń i poszczególnych elementów ruchowych.

1.3. Zabawy taneczne

Zabawy taneczne są podstawą nauczania tańców. Opierają się na piosenkach, które zawierają charakterystyczne rytmy taneczne. Podstawowymi formami ruchu stosowanymi w tego rodzaju zabawach będą: chód, bieg i podskok w różnych swoich odmianach. Różnica między zabawą taneczną a właściwym tańcem polega na tym, że w zabawie układ elementów ruchowych jest bardziej dowolny niż w tańcu, ponieważ wynika on z budowy piosenki, na której jest ona oparta.

Dzieci muszą wcześniej zapoznać się ze słowami piosenki przeznaczonej do zabawy. Będą one dla nich dużą pomocą i ułatwieniem w zapamiętaniu figur i kierunków występujących w zabawie.

Ponadto dziecko biorące udział w zabawie tanecznej spotyka się z wieloma różnymi elementami muzyki, które wchodzi w skład wybranej piosenki. Analizując je uczy się uważnego spostrzegania i zrozumienia muzyki.

Zabawa taneczna angażuje dzieci emocjonalnie co ułatwia wielokrotne powtarzanie piosenki i prowadzi do jej pełnego opanowania i utrwalenia.

Układ zabawy tanecznej nie może być przypadkowy, lecz przemyślany, uwzględniający budowę piosenki, z której zastosowane elementy będą konsekwentnie wyływały. W przeciwnym razie ta aktywna

postawa dzieci zamieni się w naśladowanie kolegów oraz wyczekiwanie na polecenia osoby prowadzącej, co w zasadniczy sposób obniży walory wychowawcze jak również artystyczne i kształtujące danej zabawy tanecznej.

Zgodnie z wymogami programowymi zabawy taneczne można stosować dopiero od grupy dzieci 5-letnich ze względu na ich specyfikę oraz zawartą w nich zwiększoną precyzję ruchów.

2. Zabawy rytmiczne przy muzyce i możliwości stosowania ich w pracy nauczyciela przedszkola i nauczania początkowego

Jedną z form zajęć umuzykalniających prowadzonych z dziećmi przedszkolnymi i w klasach I-III są zabawy rytmiczne przy akompaniamencie dowolnego instrumentu muzycznego.

Nie można ich jednak mylić z zabawami rytmicznymi ze śpiewem omówionymi wcześniej. Główna różnica polega na tym, że zabawy rytmiczne ze śpiewem oparte są jak to z nazwy wynika na piosence, natomiast zabawy rytmiczne przy muzyce zawierają różnorodne reakcje ruchowe dzieci na poszczególne elementy muzyki.

Zabawy rytmiczna przy akompaniamencie instrumentu muzycznego są ulubioną przez dzieci formą zajęć, a atmosfera radości i zadowolenia towarzysząca im wpływa korzystnie na wytwarzanie pozytywnego stosunku i rozwijanie zamiłowania do muzyki.

Tego typu zabawy mogą być prowadzone z dziećmi różnego wieku jednak wymagania stawiane w nich do wykonania muszą uwzględniać właściwości rozwojowe uczestników. Można, mając na uwadze wiek dzieci i ich sprawność fizyczną oraz wyrobienie muzyczne, opracowywać w różnych grupach wiekowych te same zagadnienia stopniowo zwiększając wymagania. Należy jednak czuwać nad tym, by zadania do wykonania nie były ani zbyt trudne ani też za łatwe, bo zarówno jedno jak i drugie zniechęca dzieci i nie wzbudza zainteresowania zabawą.

Poza tym w każdej grupie znajdują się takie dzieci, które będą miały trudności z dokładnym wykonaniem poleceń, ze względu na różnice indywidualne występujące między poszczególnymi dziećmi w tym samym wieku. Są to najczęściej dzieci mniej sprawne fizycznie. Trzeba im poświęcić więcej czasu stosując dodatkowe ćwiczenia tych fragmentów, z którymi mają trudności. Niedopuszczalne jest wyłączenie takich dzieci

z zabawy i pozostawienie ich samym sobie.

Ponadto, aby uniknąć znużenia u dzieci spowodowanego wielokrotnym powtarzaniem tych samych zabaw celem utrwalenia zamierzonych elementów ruchowych, należy stosować coraz to inną jej odmianę tak, by dzieci uznały każdą ze zmienionych form jako nową zabawę.

Mówiąc o zabawach rytmicznych przy muzyce nie sposób pominąć w tym miejscu zasługi dwóch znanych pedagogów i kompozytorów Emila Jagnes Daleroze'a i Carla Orffa, którzy w swych metodach wychowania muzycznego podkreślali ścisły związek, jaki zachodzi między ruchem ciała a muzyką.

"Emil Jagnes Daleroze /1865-1950/ twórca metody rytmiki, znany pedagog i kompozytor stwierdził, że jedynie pełne przeżycie muzyki przez ruch całego ciała pozwala na zbliżenie jej do słuchacza i całkowite zrozumienie. Ciało potraktował jako instrument służący do odtwarzania muzyki, a zwłaszcza jednego z jej składników - rytmu. Metoda E.J. Daleroze'a w ciągu kilkudziesięciu lat od jej powstania przeszła wielką ewolucję i znalazła szerokie zastosowanie w różnych dziedzinach kształtowania muzycznego" ¹.

Podkreślając wkład E.J. Daleroze'a - U.Smoczyńska pisze: "Najważniejsze jest połączenie atrakcyjnych elementów rytmicznych z zabawą ruchową i różnego rodzaju ćwiczeń słuchowych". Podkreśla, że "dzięki celowo zaplanowanemu doborowi ćwiczeń i zabaw rytmicznych dzieci poznają podstawowe pojęcia muzyczne, takie jak: tempo, metrum, rytm, dynamikę, artykulację, Uczą się prawidłowo reagować na określony rodzaj muzyki" ².

Drugi spośród wyżej wymienionych Carl Orff 1895 /również kompozytor i pedagog oparł swoją metodę wychowania muzycznego na trzech głównych elementach: mowie, muzyce i ruchu - połączonych w całość. Założeniem jego metody jest rozwinięcie twórczych dyspozycji dzieci przez czynną postawę na zajęciach, spontaniczne odtwarzanie i tworzenie muzyki przy pomocy wszelkich dostępnych środków głosu, ciała i instrumentów" ³.

Elementy metod zarówno E.J. Daleroze'a jak i C. Orffa znajdują swoje odbicie we wielu ćwiczeniach i zabawach rytmicznych prowadzonych z dziećmi przedszkolnymi jak i z klas I-III. Charakteryzują się one m.in. aktywizowaniem wychowanków poprzez wykonywanie różnych czynności ruchowych i w ten sposób pozwalają dziecku łatwiej

zrozumieć i utrwalić wiedzę o muzyce.

2.1. Rodzaje zabaw rytmicznych przy muzyce

Zabawy rytmiczne są bardzo istotną częścią składową zajęć umuzykalniających w przedszkolu i lekcji muzyki w klasach I-III. Posiadają one duże walory kształcące i wychowawcze ponieważ wyrabiają w dzieciach zdolność skupienia uwagi, pamięć rytmiczną, szybką orientację oraz karność zespołową.

Najprostszą formą zabaw rytmicznych przy muzyce stosowanych w przedszkolu i klasach nauczania początkowego są opowieści ruchowe. Zgodnie z założeniami programu należy je stosować już od grupy dzieci 3-letnich.

Wielką pomocą w tego typu zabawach jest opowiadanie nauczyciela, które dobieramy tak, by dotyczyło ono określonego tematu, wyznaczyło role poszczególnym uczestnikom wymagające wykonywania pewnych czynności ruchowych. Opowieści zawsze powinna towarzyszyć odpowiednio dobrana muzyka.

Od grupy dzieci 4-letnich opowieści ruchowe mogą wynikać nie tylko z treści piosenki, ale również wiersza lub opowiadania wiążącego się z realizacją tematu kompleksowego.

Ważną rolę w opowieści ruchowej odgrywa akompaniament muzyczny, ponieważ określa on tempo wykonywanych czynności. Jednak decydujące znaczenie ma tu słowo, które im bardziej będzie wyraziste i obrazowe, tym dokładniej zostaną odtworzone za pomocą ruchu określone czynności.

Obok zabaw rytmicznych prowadzonych formą opowieści ruchowej można wykorzystać dwie inne formy: naśladowczą i zadaniową. Bardziej odpowiednią dla dzieci młodszych będzie pierwsza spośród wymienionych, natomiast w pracy z dziećmi starszymi dominować będzie druga z nich. Nie znaczy to jednak, że nie mogą one występować odwrotnie, przemiennie czy łącznie.

Wprowadzając nową zabawę, należy wytworzyć właściwą atmosferę wokół niej, by zainteresować dzieci i nauczyć je odpowiedniej reakcji na bodźce słowne.

Zdanem K. Przybylskiej, autorki książek metodycznych poświęconych zagadnieniom związanym z realizacją wychowania muzyczne-

go, zarówno w przedszkolu jak i w nauczaniu początkowym - nauczyciel wprowadzając zabawę winien dzieciom krótko przedstawić jej przebieg. Uważa ona, że "zapowiedź pierwszej czynności ruchowej w przeprowadzanej zabawie powinna nieco wyprzedzać muzykę. Zmiana w muzyce powinna być również wyjaśniona, by dzieci wiedziały, jakie czynności mają podczas niej wykonać. Podczas następujących powtórzeń należy stopniowo opóźniać bodziec słowny, a muzyka powinna zajmować miejsce dominujące" ⁴.

Autorka wymienia trzy etapy zabawy oraz bliżej określa w nich stosunek bodźca słownego do muzycznego. I taki:

- pierwszy etap zabawy: bodziec słowny - wyprzedza bodziec muzyczny
- drugi etap zabawy: bodziec słowny - następuje jednocześnie z bodźcem muzycznym
- trzeci etap zabawy: bodziec słowny - występuje po bodźcu muzycznym.

Idealem jest, by tylko sama muzyka i jej zmiany były wystarczającym sygnałem kierującym przebiegiem zabawy" ⁵.

Poprzez zabawy rytmiczne przy muzyce można realizować następujące zagadnienia:

- reakcja na przerwę w muzyce,
- reakcja na zmiany tempa,
- ćwiczenia na szybką reakcję słuchowo-ruchową,
- reakcja na zmiany dynamiki,
- ćwiczenia na wyrabianie poczucia metrycznego,
- zabawy i ćwiczenia realizujące różne tematy rytmiczne,
- ćwiczenia i zabawy uwzględniające różnicę barwy i wysokości dźwięku,
- ćwiczenia i zabawy kształtujące orientację przestrzenną,
- zabawy uwzględniające elementy tańca.

Realizacja wyżej wymienionych zabaw i ćwiczeń winna być zgodna z wymogami programowymi i musi uwzględniać możliwości rozwojowe dzieci.

2.2. Reakcja na przerwę w muzyce

Zabawy zmierzające do uświadomienia dzieciom faktu, czy w danym momencie dochodzą do niego dźwięki wybranego przez nauczy-

ciela Instrumentu, czy nie - określamy jako ćwiczenia reakcji na przerwę w muzyce.

Osoba prowadząca tego typu zabawy i ćwiczenia, musi na wstępie ustalić z dziećmi elementy ruchowe, które będą one wykonywały podczas muzyki oraz te, które wystąpią w przypadku jej przerwania. Te z góry zaplanowane czynności ruchowe muszą wynikać z treści opracowywanej piosenki, być zgodne z jej rytmem, a w połączeniu z określonymi reakcjami podczas przerw w muzyce, wiązać się w logiczną całość.

Celem tych ćwiczeń, obok kształcenia spostrzegawczości, szybkiej reakcji i orientacji, jest umiejętność zachowania i poruszania się w grupie czyli wyrabianie takich cech życia zbiorowego, jak: ład, porządek, dyscyplina i podporządkowanie. Ponadto dzieci w tych zabawach i ćwiczeniach utralają sobie poszczególne formy ustawień, które mają decydujący wpływ na ich organizację, a tym samym na przebieg.

Ta różnorodność zadań, która wynika z organizacji tego typu zabaw przyczyniła się do podziału ich na:

- zabawy porządkowe,
- zabawy przestrzenne,
- zabawy z zastosowaniem różnych zadań ruchowych,
- zabawy ortofoniczne.

Pierwsze z nich posiadają największe walory wychowawcze. Mają one przygotować dzieci do szybkiego i sprawnego ustawiania się. Uczą je współdziałania w zespole, podporządkowania się kolegom, a tym samym przyczyniają się do uspołeczniania dzieci. Ponadto wymagają od nich właściwej reakcji na sygnał dźwiękowy, jakim będzie muzyka lub jej przerwanie np. podczas muzyki dzieci poruszają się dowolnie lub w określonym kierunku, wykonując rytmiczny bieg, chód lub podskoki, natomiast na umilknięcie instrumentu przyjmą umówioną wcześniej formę ustawienia się: szereg, rząd, pary czy koło.

Przykładami zabaw zawierających elementy porządkowe będą między innymi: "Znajdź swoją parę" i "Znajdź swój kolor" itp. Przebieg ich ilustruje niżej podany opis.

a/ "Znajdź swoją parę"

Przygotowanie: Dzieci dobierają się parami. Każde z pary otrzymuje innego koloru szarfę lub chusteczkę.

Przebieg: Muzyka do biegu i marszu. Dzieci biegają lub chodzą po ca-

tej sali. Na przerwę w muzyce szukają swojej pary i ustawiają się przed prowadzącą osobą parami lub w rzędach.

b/ "Znajdź swój kolor"

Przygotowanie: Dzieci podzielone na cztery grupy. Każda z grup otrzymuje inny kolor szarf.

Przebieg: Muzyka do biegu, marszu lub podskoków. Dzieci biegają, marszerują lub podskakują po całej sali. Na przerwę w muzyce wracają na swoje miejsce w kole. Nie wolno nikogo minąć ani też się cofać.

W tego typu zabawach, można wykorzystać wiele elementów z zabaw i gier orientacyjno-porządkowych, wprowadzanych podczas realizacji treści programowych z zakresu sprawności ruchowej w przedszkolu oraz przedmiotu kultura fizyczna w klasach I-III, stosując w nich odpowiednio dobrane środki muzyczne i czynności ruchowe.

Z zabawami zawierającymi ćwiczenia porządkowe wiążą się ściśle zabawy przestrzenne, które uczą dzieci swobodnego poruszania się w różnych kierunkach i oceny odległości między poszczególnymi uczestnikami lub grupami dzieci znajdującymi się w sali. Ponadto wyrabiają one u dzieci takie cechy charakteru jak: odwagę, pewność siebie, szybką decyzję oraz przeciwdziałają zahamowaniu lękowemu i nieśmiałości. Pozwalają też utrwalić pojęcia określające kierunek, takie jak: w przód, w tył, przed siebie, za siebie, w prawo, w lewo itp.

Zabawy te można prowadzić we wszystkich grupach wiekowych w przedszkolu i klasach I-III, różnicując odpowiednio wymagania, które muszą być dostosowane do możliwości rozwojowych dzieci.

Przykładami zabaw z ćwiczeniami przestrzennymi mogą być: "Ptasie gniazda", "Pociągi". Opis ich przebiegu przedstawia się następująco:

a/ "Ptasie gniazda"

Przebieg: Muzyka do biegu. Dzieci - ptaki biegają po całej sali w swobodnej rozsypce. Na przerwę w muzyce i słowo "trzy" przysiadają w małych trzyosobowych kółkach tworząc "gniazda". Przy następnej przerwie powstają czteroosobowe "gniazda" itd.

b/ "Pociągi"

Przygotowanie: Dzieci podzielone na cztery grupy. Każda z nich tworzy odrębny pociąg, ustawiony w innym miejscu sali.

Przebieg: Muzyka /szybka - wolna/ pociągi jadą w różne strony w zależności od tempa muzyki. Na przerwę w muzyce wracają na swoje miejsca.

Podobnie jak w poprzednich przykładach i tu można zastosować wiele różnych odmian przedstawionych zabaw. Zależy to przede wszystkim od inwencji osoby prowadzącej.

Obok zabaw przestrzennych, w każdej z grup przedszkolnych i klasach I-III, występuje szereg różnorodnych ćwiczeń, które będą polegały przede wszystkim na wyrabianiu u dzieci umiejętności ustawiania się i poruszania w grupie z zastosowaniem zmian kierunków; np. będą to marsze w kole w prawą stronę, w lewą, w tył, do przodu itp. Innym ćwiczeniem będzie stosowanie zmiany miejsca w parach stojących na obwodzie koła, przez przesuwanie się w przód lub w tył o jedno lub dwa miejsca, dziecka stojącego wewnątrz lub zewnątrz koła, przy czym zmiany te będą dokonywały dzieci podczas przerwy w muzyce.

Trudniejszą formą tych ćwiczeń są korowody traktowane wyłącznie jako ćwiczenia rozwijające orientację w przestrzeni. Poszczególne figury korowodu, należy wprowadzać stopniowo, poświęcając im wiele czasu, ale pamiętać trzeba, by przez wielokrotne powtarzanie ich nie doprowadzić do znudzenia i znużenia dzieci.

Obok scharakteryzowanych w tej grupie zabaw i ćwiczeń uwzględniających reakcję dzieci na przerwę w muzyce, na wstępie wymieniłam również zabawy z różnymi zadaniami ruchowymi oraz zabawy ortofoniczne. Pierwsze z nich polegają na stawianiu dzieciom różnego rodzaju poleceń dostosowanych do ich wieku, sprawności ruchowej oraz stopnia umuzykalnienia. Zadania te wystąpią w zabawach, w których dzieci podczas przerwy w muzyce będą np. naśladowały ruchem charakterystyczne czynności z życia codziennego, lub ilustrujące pracę różnych zawodów, sposób poruszania się zwierząt i środków lokomocji.

Drugie spośród wymienionych zabaw wiążą się z ćwiczeniami ortofonicznymi, poprzez które możemy kształcić zarówno wrażliwość słuchową jak również dostarczać wzorów prawidłowego wypowiedziania głosek, zgłosek, sylab i słów, a ponadto stwarzać okazję do ćwiczenia właściwego oddechu i rozwijać mięśnie narządów mowy dziecka. W tego typu zabawach wykorzystać można naśladowanie przez dzieci głosów różnych zjawisk akustycznych, instrumentów muzycznych, głosów ptaków, zwierząt, maszyn czy poruszających się pojazdów mechanicznych.

Przebieg zabaw z ćwiczeniami ortofonicznymi, będzie polegał na chodzeniu lub bieganiu zgodnie z akompaniamentem, natomiast na przerwę w muzyce dzieci wymawiają określone słowa np. naśladowują głos

żaby - kum, kum ..., bociana - kie, kie ..., świerzcza - cyk, cyk ...,
czy pszczoły - bzz, bzz ... .

Chcąc zwiększyć zainteresowanie dzieci we wszystkich omówionych zabawach i ćwiczeniach można wprowadzić do nich odpowiednie dobrane i przemyślane rekwizyty takie jak: opaski na głowę z sylwetkami ptaków, zwierząt, środków lokomocji, kolorowe szarfy i chusteczki itp.

2.3. Reakcja na zmiany tempa

Jednym z zadań jakie nauczyciel winien osiągnąć w wyniku umuzykalnienia dzieci w wieku przedszkolnym i młodszym szkolnym - jest nauczenie słyszenia i rozróżniania tempa oraz zdobycie umiejętności reagowania na przyspieszenie lub zwalnianie muzyki. Najłatwiej dziecku zauważyć różnice duże, silnie kontrastujące ze sobą i one powinny być punktem wyjścia w kształtowaniu wrażliwości na tempo muzyki. W działalności ruchowej różnice szybkości wystąpią najwyraźniej przy zastosowaniu marszu i biegu, co nie oznacza jednak, że dzieci mają tylko biegać i maszerować. Mogą one wykonywać różne czynności, dostosowane do właściwego tempa muzyki. Słowo nauczyciela, schodzi w tego typu zabawach, podobnie jak w zabawach rytmicznych na plan drugi. Jest ono jedynie uzupełnieniem bodźca muzycznego i musi się ograniczyć do przekazania dzieciom niezbędnych wiadomości, koniecznych do wykonania podstawowych elementów ruchowych: marszu, biegu, czy podskoków.

Poprawne rozróżnianie słuchem przez dzieci, akompaniamentu zapraszającego je do maszerowania, biegania czy podskoków oraz ich realizacja zgodna z podanym tempem - to jedno z ważnych osiągnięć nauczyciela w zakresie umuzykalnienia dzieci.

Przykładami zabaw z zastosowaniem reakcji na tempo będą: "Zabawki", "Koniki", "Leśne zwierzęta". Przebieg ich charakteryzuje niżej podany opis.

a/ "Zabawki"

Przygotowanie: Dzieci podzielone na trzy grupy: miś, lalki i pajace rozmieszczone w różnych miejscach sali.

Przebieg: Zgodnie z akompaniamentem, kolejno wchodzi na środek sali poszczególne grupy zabawek i tak: miś wchodzi w rytmie ćwierćnut.

lalki biegają w rytmie ósemek, a pajace skaczą wysoko i swobodnie w rytmie ósemek z kropką i szesnastek. Następnie zmiany ról.

b/ "Koniki"

Przebieg: Dzieci - koniki reagują na zmianę tempa przez zastosowanie galopu, lekkiego biegu z górki i podejścia pod górkę.

c/ "Leśne zwierzątka"

Przebieg podobny jak w pierwszej zabawie, tylko wystąpią zmiany w nazwach zwierząt np. zające, wiewiórki, lisy, niedźwiedzie.

2.4. Ćwiczenia pobudzające i hamujące

Zadaniem ich jest wyrabianie szybkiej reakcji ruchowej. Polegają one na zaskakiwaniu uczestników różnymi poleceniami zmierzającymi do pobudzenia ich do określonej czynności lub nagłym jej zatrzymaniu. Ćwiczenia te, występują pod nazwą inhibicyjno-incytacyjnych, ponieważ inhibitio - oznacza zatrzymanie, natomiast incitatio - pobudzenie. Są to nazwy pochodzenia łacińskiego i spopularyzowane zostały przez E.J. Dalerose'a. Obok już wymienionych walorów tych ćwiczeń, należy podkreślić, że wpływają one w znacznym stopniu na sprawność fizyczną oraz kształcą pamięć i uczą słuchania i słyszenia muzyki.

Szczególnie ważną rolę odgrywają one u dzieci w wieku przedszkolnym, które charakteryzują się dużą ruchliwością i często spotykanym brakiem równowagi ruchowej spowodowanej nieopanowaniem i nadpobudliwością.

W ćwiczeniach tych stosujemy różnego rodzaju komendy, które mogą być słowne lub muzyczne. Do komend słownych zaliczyć można także zawołania jak: hop! stop, już, góra, dół itp. Sygnałami muzycznymi będą natomiast przerwa w muzyce, dźwięki rozmaitych instrumentów perkusyjnych, proste rytmy, fragmenty piosenek itp.

2.5. Reakcja na zmiany dynamiki

Ważnym elementem muzyki jest dynamika, która wiąże się z różnym natężeniem siły dźwięków. Z kolei odpowiednikiem siły dźwięku będzie natężenie siły ruchu i tak ruch mocny wymaga naprężenia mięśni, zaś ruch słaby wiąże się z rozluźnieniem mięśni. Wynika stąd, że im bardziej będzie nasilała się siła dźwięku, tym bardziej będzie wzra-

stało napięcie mięśniowe, a zatem wykonanie określonego ruchu będzie odbiciem spostrzegania i przeżywania różnic dynamicznych muzyki.

Sposób zaśpiewania przez nauczyciela piosenki, winien jednoznacznie określić jej nastrój, to znaczy inaczej wykona on kołysankę, inaczej piosenkę marszową a jeszcze inaczej taneczną.

Zagadnienie dynamiki powinno przejawiać się w każdym zajęciu lub lekcji, jednak dobrze jest, jeżeli od czasu do czasu je wyeksponujemy. Doskonale można to zrobić w specjalnie zorganizowanej zabawie. Oto przykład:

"Jesienna pogoda"

Przebieg: Muzyka cicha - dzieci w przysiadzie, palcem wystukują padający "kapuśniaczek". Muzyka średnio głośna - deszcz nasila się, dzieci wystukują wszystkimi palcami o podłogę grany rytm. Muzyka głośna - oznacza burzę, uderzanie całą dłonią o podłogę.

Odmianą tej zabawy może być naśladowanie wiejącego wiatru, przy czym wystąpi tu inny element ruchowy, jakim może być bieg. Możemy również zorganizować zabawę, która odtworzy wycieczkę po urozmaiconym terenie i w zależności od poruszania się na polanie, bieg z górki czy podejście w rowie, dzieci wykonują odpowiednio dobrane elementy ruchowe w oparciu o te muzyczne.

2.6. Ćwiczenia i zabawy na wyrabianie poczucia metrycznego

Z zagadnieniem metrum dzieci spotykają się dość wcześnie, chociaż uświadomienie, co ono oznacza możemy osiągnąć dopiero pod koniec wieku przedszkolnego, a nawet później to znaczy w klasach I-III.

Zabawy i ćwiczenia wyrabiające u dzieci poczucie metryczne powinny doprowadzić je do zrozumienia, że piosenka grana czy śpiewana ma określony układ, według którego grupuje się stale powtarzające się te same czynności np. w marszu akcent przypada zawsze na tą samą nogę i właśnie ona wybija za każdym razem mocniejszy krok. Naukę słyszenia "na ile się liczy, to co gramy" należy rozpocząć od zestawienia metrum $\frac{2}{4}$, $\frac{3}{4}$ z zastosowaniem ćwierćnut, granych na pianinie lub bębenku z wyraźnym zaznaczeniem akcentu na "raz". Dopiero po opanowaniu przez dzieci metrum $\frac{2}{4}$ i $\frac{3}{4}$ - przejść do opracowania metrum $\frac{4}{4}$.

2.7. Zabawy i ćwiczenia uwzględniające realizację różnych tematów rytmicznych

Reakcja dzieci w zabawach i ćwiczeniach tego typu polegać będzie początkowo na odtwarzaniu rytmów słyszanych. Zabawy te muszą być bardzo proste oparte na temacie rytmicznym podanym przez nauczyciela lub zaproponowane przez dzieci. Stopniowo zwiększamy wymagania, jednak nigdy nie możemy doprowadzić do tego, by stopień trudności tych zabaw przekraczał możliwości w ich realizacji.

Zabaw i ćwiczeń uwzględniających zrytmizowane teksty można układać bardzo wiele. Można czerpać je z aktualnie przerabianych piosenek, wykorzystywać najbliższe otoczenie dziecka, wydarzenia z życia grupy, klasy itp. Tego typu zabawa umożliwi dzieciom realizację poszczególnych tematów rytmicznych różnymi sposobami. Będą one mogły dopasować się własnym ruchem do rytmu muzyki np. w zabawie "Jaka dziś pogoda?"

Przygotowanie: Dzieci stoją w rozszypce.

Przebieg: Dzieci biegają po całej sali w rytmie zmieniającego się akompaniamentu - marsz, bieg, podskoki. Gdy usłyszą zagrany temat rytmiczny np. dwie ćwierćnuty, dwie ósemki, ćwierćnuta - zatrzymują się i zgodnie z rytmem wypowiadają kilka razy zdanie "działać świeci słońce". Zmiana akompaniamentu jest sygnałem do ponownego wykonywania określonych elementów ruchowych.

2.8. Ćwiczenia i zabawy uwzględniające różnicę barwy i wysokości dźwięku

Zabawy rytmiczne w szerokim zakresie rozwijają poczucie rytmu. Nauczyciel korzystający podczas zajęć z instrumentu dostarcza dzieciom wiele możliwości zauważenia różnic nie tylko dotyczących wysokości dźwięków, ale również ich barwy. I tak np. stosując grę na fortepianie lub pianinie pomaga uchwycić dzieciom zmiany wysokości dźwięków, natomiast stosując instrumenty perkusyjne przekazuje dzieciom charakterystyczną dla każdego z nich barwę dźwięku.

2.9. Ćwiczenia i zabawy kształtujące orientację przestrzenną

Poruszanie się dziecka na określonej przestrzeni, daje możliwość poznania tego terenu i stwarza większe szanse skutecznego działania na nim. Ma to bardzo ważne znaczenie w organizacji zajęć ruchowych. W każdym z nich w mniejszym lub większym stopniu dziecko ma okazję do kształcenia orientacji przestrzennej.

W zabawach i ćwiczeniach tego typu, nauczyciel powinien stworzyć dzieciom możliwości różnorodnych ustawień i dać okazję do poruszania się w różnych kierunkach. Osoba prowadząca nie może ograniczać samodzielności dzieci wyręczając je np. w ustawieniu, w działaniu. Najskuteczniejszą działalnością w tym zakresie - będzie działalność celowa, uświadomiona, wynikająca ze zrozumienia potrzeby działania, a nie ograniczająca się do rygorystycznych nakazów ze strony nauczyciela. Przykłady zabaw zawierające omawiane problemy:

a/ "Tunel"

Przygotowanie: Dzieci stoją parami dookoła sali.

Przebieg: Muzyka do marszu i biegu. Akompaniament w rytmie ćwierćnut jest sygnałem do zatrzymania i utworzenia tunelu. W rytm klaskania przemarsz kolejnych par tunelem od pierwszej do ostatniej. Powtórzenie zabawy z dołączeniem podskoków.

b/ "Zmień miejsce"

Przygotowanie: Dzieci podzielone na cztery grupy, tworzą koła w rogach sali. Dwa koła będą miały sygnał umowny do zmiany w rejestrze wysokim natomiast dwa pozostałe w niskim.

Przebieg: Przy akompaniamencie w rejestrze środkowym do marszu, biegu lub podskoków, wszystkie koła wykonują odpowiednie elementy ruchowe wokół swojej osi. Przy zmianie akompaniamentu na niski - dwa wyznaczone koła tworzą rzędy i zgodnie z rytmem zamieniają się miejscami. Podobnie wykonują to samo pozostałe dwie grupy po odpowiedniej reakcji na akompaniament zapraszający dzieci do marszu, biegu lub podskoków.

2.10. Zabawy i ćwiczenia uwzględniające naukę elementu tańca lub zabawy ze śpiewem

Tańce lub zabawy ze śpiewem są efektowne tylko wtedy, gdy

są ładnie i poprawnie wykonane. Nawet najpiękniejszy układ tańca, gdy jest niedopracowany nie będzie się podobał, dlatego wymaga systematycznej pracy zarówno ze strony nauczyciela jak i dzieci.

Drogą prowadzącą do usprawnienia technik ruchu jest ćwiczenie, które rozpoczynamy od elementów prostych, krótkich następnie stopniowo zwiększając wymagania dojdziemy do ćwiczeń skomplikowanych.

Chcąc utrzymać przez dłuższy czas zainteresowanie dzieci, należy prowadzone ćwiczenia urozmałcać i uatrakcyjnić poprzez wplatanie ich w znane układy lub wprowadzenie albo zmianę przyboru.

Taniec polega na różnego rodzaju zróżnicowanym chodzeniu, bieganiu i skakaniu. Tak więc nie bez znaczenia pozostaje fakt wykonania poprawnego każdego z elementów ruchowych, np. ładny chód wiąże się nie tylko z rytmicznym chodzeniem, ale również ściśle połączony jest z postawą ćwiczących i bardzo od niej zależny. W ładnym marszu każdy krok winien być stawiany nie na piętę, lecz z palców. Tego możemy dzieci nauczyć, zwracając uwagę przy każdej nadarzającej się okazji oraz poprawnie wykonując im pokaz. Z kolei rytmiczny skok zależy od umiejętności odbicia się i wzlotu w górę w odpowiednim czasie oraz opadnięciem w dół równo z akcentem muzycznym.

Omawiając poszczególne grupy zabaw i ćwiczeń należy pamiętać, że obok celów i zadań szczegółowych mają one wszystkie jeden cel ogólny - wpływają na kształtowanie prawidłowej postawy i rozwijają sprawność fizyczną dzieci.

3. Tańce i ich rodzaje oraz możliwości stosowania w pracy nauczyciela przedszkola i klas I-III

Taniec jest jedną z form, która sprawia dzieciom dużo radości i zadowolenia. Powoduje zaspokojenie naturalnej potrzeby ruchu. Charakterystycznymi elementami muzycznymi dla utworów tanecznych są rytm i dynamika. W tańcu dziecko spontanicznie reaguje na te elementy ruchem, w formie różnych kroków, figur, przytupnięć itp.

Zarówno w przedszkolu jak i w klasach I-III stosuje się różnego rodzaju proste formy taneczne, szczególnie oparte na polskich tańcach ludowych. Do najczęściej stosowanych zaliczyć można: tańce ludowe, które stanowiły podstawę powstania tańców regionalnych i naro-

dowych oraz tańce charakterystyczne.

3.1. Tańce ludowe

Posiadają one dużą wartość artystyczną. Charakteryzują się ogromną prostotą. Niewiele jest osób, które potrafią przekazać innym dawne melodie i sposób ich tańczenia.

Chcąc wykorzystać taniec ludowy w przedszkolu lub klasach nauczania początkowego, należy pamiętać o zachowaniu jego autentyczności, znaczy to, że nauczycielowi nie wolno dowolnie zmieniać figur i kroków tańca ludowego. Należy zatem zrezygnować całkowicie z trudniejszych elementów, a jeżeli już chcemy uprościć lub ułatwić niektóre figury to tylko zgodnie z charakterem danego tańca. Nie wolno też dodawać takich figur, które w nim nie występują. Ważne jest zachowanie kompozycji tańca czyli ułożenie figur w odpowiedniej kolejności.

3.2. Polskie tańce regionalne

Tańce regionalne wywodzą się z tańców ludowych. Powstały one w wyniku wykorzystania niektórych elementów tańców ludowych w konkretnych regionach kraju, stąd pochodzi ich nazwa. Tworzone były przez samouków dla uświetnienia różnych uroczystości. Ich charakter wiąże się ze sposobem życia ludzi na określonym terenie. Opierają się najczęściej na krótkich melodiach z przyśpiewkami. Przyśpiewki te nie zawsze nadają się do śpiewania w przedszkolu, szczególnie w oddziałach dzieci młodszych, ze względu na ich słowa i treść.

W takich przypadkach należy wykorzystać jedynie melodię, która posłuży do wyuczenia określonych figur. Do nauki tańca możemy przystąpić dopiero wtedy, gdy dzieci opanują poszczególne elementy we wcześniej wprowadzonych zabawach.

Jeżeli dzieci nauczą się kilku tańców tego samego regionu możemy z nich utworzyć wiązanekę np. tańców kujawskich, połuckich czy śląskich.

3.3. Polskie tańce narodowe

Tańce narodowe wywodzą się podobnie jak regionalne z tańców ludowych, jednak różnią się tym, że wyszły poza określony region

i znane są w różnych zakątkach kraju, a często również przekraczają jego granice. Należą do nich: krakowiak, mazur, polonez, oberek i kujawiak. Nie wszystkie jednak spośród wyżej wymienionych nadają się do wykorzystania ich w przedszkolu lub w klasach I-III i to przede wszystkim ze względu na ich szybkie tempo lub zbyt trudne kroki i figury wymagające od dzieci dużej sprawności ruchowej.

Ponadto przy układaniu kompozycji tańca, należy zwrócić uwagę na elementy, które pomogą nam określić, czy dany układ tańca odpowiada możliwościom rozwojowym wybranego oddziału czy klasy i w jakim zakresie możemy go wprowadzać.

Celem uchwycenia różnic między niektórymi wyżej wymienionymi tańcami scharakteryzuję bliżej: polonez, krakowiak i kujawiak.

P o l o n e z - tempo powolne, metrum trzymiarowe. Można stosować w nim wszystkie figury korowodowe tj. tworzenie par, czwórek, kótczek czwórkami, krzyżyków czwórkami itp. Dzieciom sprawia trudność opanowania kroku poloneza. Sylwetka dziecka tańczącego powinna być prosta, głowa uniesiona co nie zawsze udaje nam się u dzieci w pełni uzyskać. Wiele figur w polonezie osoba prowadząca może przemyśleć sama jednak musi pamiętać o tym, by połączenie jednej figury z drugą było zrozumiałe przez dzieci.

K r a k o w i a k - zasadnicza różnica tempa w stosunku do poloneza. Tempo szybkie, metrum dwumiarowe. Charakteryzuje go cwał w przód, podskoki, galopada. Cwał wydaje się elementem prostym a sprawia dzieciom wiele kłopotów. Prawidłowy cwał powinien być sprężysty, zręczny, zgodny z rytmem granej melodii i jej tempem. Nogi podczas niego winny być lekko ugięte w kolanach. Charakterystycznymi figurami krakowiaka są: hołubiec i krzesany, jednak stosujemy je dopiero w klasie II. Tańiec ten może mieć różne odmiany, stąd szerokie możliwości stosowania go, zarówno w przedszkolu jak również w klasach nauczania początkowego.

K u j a w i a k - cechą charakterystyczną płynność. Muzyka wywołuje nastrój spokoju i powagi, który trudny jest do odtworzenia przez dzieci małe. Dodatkowo występujące w nim powolne tempo, zadania tego im nie ułatwia, a wręcz odwrotnie - jeszcze utrudnia. Ze względu na wymienione a także jeszcze inne dodatkowe elementy - kujawiak nie ma zastosowania ani w przedszkolu ani w nauczaniu początkowym.

Na tym poziomie można jedynie wykorzystać melodię kujawiaka

podstawiając pod nią odpowiednio dobrane układy zabawowe.

3.4. Tańce charakterystyczne

Tańce charakterystyczne mogą być łatwiej niż ludowe dostosowane do możliwości odtwórczych dzieci. Mają one szerokie zastosowanie we wszystkich grupach wiekowych w przedszkolu oraz w klasach I-III. Wartość ich polega na tym, że dają one wiele okazji do rozwijania twórczej inwencji dzieci oraz pomysłowości nauczycieli. Nie ma w nich potrzeby rygorystycznego przestrzegania określonych kroków i figur. Zastosowane elementy ruchowe powinny uwypuklać charakter osób oraz oddać nastrój danej sytuacji. Wiele zabaw tego typu mogą dzieci tworzyć same.

Tańce charakterystyczne tworzy się nie tylko w oparciu o piosenkę. Można wykorzystać do tego celu utwory instrumentalne lub z taśmy magnetofonowej.

Ważnym czynnikiem wpływającym na zwiększenie zainteresowania dzieci są odpowiednio dobrane stroje.

PRZYPISY

- ¹ U. Smoczyńska-Nachtman, Zabawy i ćwiczenia przy muzyce, Warszawa 1978, COMUK, s. 3
- ² Tamże, s. 3
- ³ Tamże, s. 4
- ⁴ K. Przybylska, Wychowanie muzyczne w przedszkolu, Warszawa WSIP, 1977, s. 121
- ⁵ Tamże, s. 121

BIBLIOGRAFIA

- A. Dasiewicz-Tobiasz, Umuzycznienie w przedszkolu, Warszawa WSIP, 1977
- M. Dąbrowska, J. Grafczyńska, Zabawy rytmiczne i umuzyczniające dla dzieci, Instytut wydawniczy CRZZ, Warszawa 1974
- A. Grzęska, Zajęcia ruchowe w przedszkolu, Warszawa WSIP, 1975
- Kultura fizyczna w powszechnej szkole średniej, praca zbiorowa pod red. L. Denisiuka, G. Badory, R. Botwińskiego, Warszawa

WSiP, 1980

S. Mollere, Metodyka wychowania fizycznego w przedszkolu, "Sport i turystyka", Warszawa 1974

Program wychowania w przedszkolu, Warszawa PZWS, 1973

Program dziesięcioletniej szkoły średniej, Nauczanie początkowe, Warszawa WSiP, 1979

K. Przybylska, Wychowanie muzyczne w przedszkolu, Warszawa WSiP, 1977

K. Przybylska, Zabawy i ćwiczenia muzyczno-ruchowe w klasach I-III, Warszawa WSiP, 1974

J. Sienkiewicz, Ćwiczenia muzyczno-ruchowe, Warszawa PZWS, 1972

U. Smoczyńska-Nachtman, Kalendarz muzyczny w przedszkolu, Warszawa WSiP, 1978

U. Smoczyńska-Nachtman, Zabawy i ćwiczenia przy muzyce, Warszawa COMUK, 1978

Z. Stankiewicz, Piosenka w przedszkolu, Warszawa PZWS, 1973

R. Trześciński, Zabawy i gry ruchowe, Warszawa "Sport i Turystyka", 1957

K. Właźnik, Wychowanie fizyczne w przedszkolu, Warszawa PZWS, 1972

Vademecum nauczyciela sześciolatków, Warszawa WSiP, 1977

Zakres treści wychowania i kształcenia dla sześciolatków /wkładka do programu z 1973 r./, Warszawa WSiP, 1977

Резюме

Настоящий выпуск серии "Исследования по педагогике" является первым, который целиком посвящён образованию дошкольному и в младших классах.

Выпуск этот будет издаваться раз в год с подзаголовком "Исследования по педагогике дошкольной и младшего школьного возраста", имея чётко определённую тему.

Содержание рассматриваемого выпуска связано с результатами исследований по проблемам интегрирования дошкольного образования и образования, а также воспитания в младших классах.

Часть **I**, касающаяся основ интегрирования и результатов доказывающих его необходимость, содержит статьи, в которых:

Э. Стуцки излагает теоретические основы интегрирования;

М.Л. Пленкевич анализирует результаты исследований по подготовке первоклассников к обучению чтению;

Г. Якубович обсуждает подготовку шестилетних детей к обучению письму;

Й. Макаревич знакомит с подготовкой детей дошкольного возраста к обучению геометрии;

Г. Смолинська обосновывает необходимость интегрирования на занятиях по вопросам естественной и общественной среды;

Наконец, К. Блох и Г. Гаца показывают результаты знакомства детей с техникой и уровень их знаний об отдельных инструментах, орудиях.

В части **II**, обосновывающей необходимость интегрирования работы детского сада и школы, М. Пончковски показывает дидактическую эффективность детсадов и центров дошкольного образования в городах и деревнях, П. Прусак пишет о развитии интереса к математике у шестилетних детей, Т. Мруз обсуждает причины неуспеваемости учеников классов **I - III**, а К. Ленартовска обращает внимание на необходимость интегрирования целого содержания занятий по польскому языку.

В части **III**, касающейся дидактических концепций и методических решений, В. Гауза обсуждает способы учения в младшем школьном возрасте, Я. Фронтчак - элементы корреляции между отдельными предметами, а Т. Дэмбна - воспитательные и дидактические аспекты движений под музыку в детсаде и в младших классах.

Настоящий сборник статей /как и очередные этой серии/ является результатом научно-исследовательской работы сотрудников Института Обучения Младших Классов и Дошкольного Воспитания Высшей Педагогической Школы в Быдгоще.